

Vahiy-Muhatap İlişkisinde Kur'an'da Referans Gösterilen Ortak Yönler

Ayşe Betül ORUÇ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Konya, Turkey
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0114-1991> | ROD ID: <https://ror.org/013s3zh21>
aboruc@erbakan.edu.tr

Sümeyye SAYĞIN

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Res. Assist. PhD., Necmettin Erbakan University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Konya, Turkey
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5778-4174> | ROD ID: <https://ror.org/013s3zh21>
sumeyyesaygn@gmail.com | Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi
Geliş: 13.08.2023
Kabul: 10.12.2023
Yayın: 30.12.2023

Anahtar Kelimeler:
Tefsir,
Kur'an,
Vahiy,
Muhatap,
Ortak Dil.

Vahiy, Yüce Allah'ın değişmez hakikatleri beyan etmek üzere insanlarla kurduğu bir iletişim olarak tanımlanabilir. İletişimde, verilen mesajların muhataplarca doğru anlaşılabilmesi için onların zihin yapıları, yaşayış biçimleri, tarihi ve kültürel arka planları göz önünde bulundurulmalıdır. Muhatabını dikkate almayan bir hitap onu etkileme ve zihin dünyasında değişiklikler yapma konusunda başarılı olamaz. Bu nedenle Yüce Allah, tarih boyunca insanlar arasından özel olarak seçtiği elçiler vasıtasıyla vahyi insanlara iletmıştır. Vahyin iletilmesi sırasında, insanların sahip oldukları nitelikleri ve içinde yaşadıkları toplumun ortak vasıfları, problemleri ve tarih, kültür gibi unsurları dikkate alınmıştır. Kur'an'da gerek geçmiş peygamberler ve kavimlerine dair anlatılarda gerekse Kur'an'ın ilk muhatabı Arap toplumunun tarihi bilgisine hitap eden, kültürel beğenilerine ve ortak sorunlarına değinen muhtevada muhatapların ortak yönlerinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Kur'an ayetlerinde dikkat çeken bu durumun vahiy-muhatap ilişkisi bağlamında ele alınmasının gerekli olduğu açıktır. İslâmî ilimler alanında sözü edilen bu gayeye hizmet etmeyi amaçlayan bu çalışmada Kur'an ayetleri çerçevesinde vahyin muhatabı ile kurduğu ilişkide öne çıkarılan ortak nitelikler konu edilmiştir. Vahiy-muhatap ilişkisinde Kur'an'ın referans gösterdiği ortak yönler; peygamberlerin muhataplarınca tanınması, dil birlikteliği, ortak tarihi tecrübe, ortak kültür ve ortak sorunlara vurgu olarak tespit edilmiştir.

In the Revelation-Addressee Relationship Commonalities Referenced in the Qur'an

Article Info

Abstract

Article History
Received: 13.08.2023
Accepted: 10.12.2023
Published: 30.12.2023

Keywords:
Tafsir,
Qur'an,
Revelation,
Addressee,
Common Language.

Revelation can be defined as the communication of Allah with human beings to declare unchangeable truths. In communication, in order for the messages to be understood correctly by the interlocutors, their mental structures, ways of life, historical and cultural backgrounds should be taken into consideration. An address that does not take the addressee into account cannot succeed in influencing him or her and making changes in his or her world of mind. For this reason, throughout history Allah has conveyed revelation to people through messengers whom he has specially chosen from among them. During the transmission of the revelation, the qualities of the people and the common characteristics, problems, history, and culture of the society in which they live were taken into consideration. In the Qur'an, it is seen that the common aspects of the interlocutors are emphasized both in the narratives about the past prophets and their tribes and in the content that addresses the historical knowledge of the Arab society, the first addressee of the Qur'an, and touches upon their cultural tastes and common problems. Clearly, this situation, which draws attention in the Qur'anic verses, needs to be addressed in the context of the revelation-addressee relationship. In this study, which aims to serve this purpose in the field of Islamic sciences, the common qualities that are emphasized in the relationship between revelation and its interlocutor within the framework of Qur'anic verses are discussed. In the relationship between revelation and addressee, the Qur'an refers to the recognition of the prophets by their addressees, unity of language, common historical experience, common culture, and emphasis on common problems.

Atıf/Citation: Oruç, Ayşe Betül – Saygın, Sümeyye. "Vahiy-Muhatap İlişkisinde Kur'an'da Referans Gösterilen Ortak Yönler". *Akif* 53/2 (2023), 197-217. <https://doi.org/10.51121/akif.2023.40>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Yüce Allah peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği vahyinde insanları muhatap almakta ve onlarla iletişime girmektedir. Bu iletişimde birtakım ilkelerin dikkate alındığı görülür. Sözü edilen ilkeler vahiy, peygamber ve muhatap arasındaki ilişkilerin temel paradigmasını oluşturmaktadır. Vahyin, insanlara değişmez hakikatleri beyan ettiği, tevhidi, adaleti, ahlakı ve samimiyeti tarihi süreç içinde farklı peygamberlerin diliyle insanlara hatırlattığı bir gerçektir. Bu anlamda Allah katındaki yegâne dinin elçileri insanları ortak bir hakikate çağırmaktadır.

Bütün elçilerin insanları davet ettikleri ortak ilkelerin yanı sıra kendi dönemlerindeki muhataplarını dikkate alan söylemleri öne çıkmaktadır. Bu anlamda kuşkusuz her insan özeldir ve kendine has bir karaktere sahiptir. İnsanın eşsiz yapısı tebliğ sürecinde bireysel niteliklerin hassasiyetle ele alınması gerektiğini gösterir. Bununla birlikte insanların oluşturduğu toplumların ortak niteliklere sahip olduğu da bir gerçektir. Toplumun dili, kültürü ve ortak geçmişi toplumun fertlerini etkisi altına almaktadır. Bir toplumla iletişim kurabilmek, toplumun fertlerini etkilemek için bu hususların göz ardı edilmemesi gerekir.¹

Yüce Allah, yarattığı kullarının kendilerine has özelliklerinin yanı sıra vahye muhatap kıldığı toplumun genel niteliklerini ya da gündemlerindeki sorunları ayetlerde beyan etmektedir. Bu bağlamda Kur'an ayetleri önceki peygamberlerin kavimleriyle diyaloglarından kesitler sunar. Bu diyaloglarda bir toplumun ortak sorunlarının gündeme geldiği görülür. Hz. Mûsâ'nın Firavun'un zulmü altında ezilen İsrailoğullarını tevhide davet ederken içinde buldukları sıkıntılı durumu defalarca zikretmesi,² Hz. Şuayb'ın ticaret sahasında dürüstlüğü emreden söylemi³ bu açıdan önemlidir. Tebliğ süreci bir iletişim olarak kabul edildiğinde peygamber ve toplum arasında sözü edilen ortak meselelerin aradaki bağlantıyı kurma konusunda önemli bir temel oluşturduğu açıktır.

Hz. Peygamber'in muhatapı olan insanların genellikle Arap olduğu, bununla birlikte farklı kollara ayrıldıkları ve farklı kültür, anlayış ve yaşam tarzlarına sahip oldukları bilinmektedir. Bunların bazı ortak hasletlere sahip olmalarının yanı sıra kendilerine has nitelikleri de bulunmaktadır.⁴ Dolayısıyla muhatap kitlenin tekdüze bir tavır sergilemediği, farklılıkların söz konusu olduğu açıktır. Diğer yandan ise toplumsal anlamda fertleri etkisi altına alan ve onların algısını etkileyen genel bir temayül göz ardı edilemez.

İslâm inancına göre Hz. Peygamber'den önceki elçilerin mesajlarının evrensel nitelik taşımadığı bilinmektedir. Son peygamberin mesajı ise belli bir dönemle ve belli bir toplumla sınırlandırılmaz niteliktedir. Bu vasfı haiz olmakla birlikte Kur'an'da ilk muhatap kitlenin özelliklerinin dikkate alındığı görülür. Cahiliyenin itikadi ve toplumsal açıdan pek çok çıkmazına yer veren ayetler, cahiliye toplumu ve dönemi üzerinden evrensel hakikatleri gösterir. Kur'an, itikadi ve ahlaki alandaki yansıması,⁵ eylemlerdeki aşırılığı yansıtması bakımından cahiliyeyi mücadele edilmesi gereken bir zihniyet olarak hedef alır.

¹ Konunun Ehl-i Kitap'la ilişkiler bağlamında ele alındığı bir çalışma olarak bk. Mehmet Şanver, "Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde 'Ortak Değerler'in Yeri ve Rolü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 13/2 (2004), 157.

² bk. *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/103, 127; Yûnus 10/89, 90; İbrâhîm 14/6; el-İsrâ 17/103; Tâhâ 20/24.

³ bk. Hûd 11/84, 85.

⁴ Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm* (Beyrut-Lübnan: Mevsûa Ahmed Emîn el-İslâmiyye, 1969), 5; ayrıca bk. Ömer Çelik, *Kur'an'ın Muhatabları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), s. 224-570.

⁵ Cahiliye eylemlere yansıyan farklı anlamları için bk. Mustafa Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: Kuramer, 2017), 29-71.

Evrensel ilkeleri, değişmez hakikatleri ve kıyamete kadar bütün insanlara hitap eden buyruklarıyla birlikte Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki dil, kültür ve şartlar, Kur'an yorumlarında vazgeçilemez unsurlardır. Zaten İslâm ilim geleneğinde gerek nüzul sebebi rivayetlerinde gerekse Mekkî ve Medenî tasnifinde bu durumun dikkate alındığı görülür.⁶ Dolayısıyla ayetlerin ortamının, muhatap kitlenin davranış ve eğilimlerinin vahyin temel hedefini ortaya koyma bağlamında önemli bir işlevi vardır.

Kur'an merkezli çalışmalarda ortak yönleri dikkate alan ve ortak niteliklere yer veren araştırmalar bulunmaktadır. Bilhassa peygamberlerin tebliğ sürecindeki benzer hususlara işaret eden ve peygamberlerin ortak yönlerine yer veren çalışmalar dikkat çekmektedir. Peygamberlerin gönderildikleri kavmin diliyle konuşmaları, tevhid ilkesini merkeze almaları, inanç konusundaki hassasiyetleri, yanlışla amansız mücadeleleri, sabırları, metanetleri ve sarsılmaz imanları bu çalışmalarda öne çıkartılan hususlar arasındadır.⁷ Diğer yandan son ilahi vahiyle önceki peygamberlere vahyedilenlerin ortak yönlerini ele alan çalışmalar da yapılmıştır.⁸ Bu çalışmalarda Kur'an'da beyan edilen hakikatlerin önceki kitaplardaki hakikatlerle irtibatına yer verilir. Özellikle inanç ve ahlak konusundaki ortaklıklar Allah katından gönderilen İslâm dininin değişmez hakikatleri olarak beyan edilir.⁹ Kur'an'ın muhataplarıyla diyalogunu ortak değerler üzerinden ele alınan bir çalışmada ise konu Ehl-i Kitap'la ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır.¹⁰

Peygamberlerin ortak yönlerini, peygamberlere gönderilen vahyin ortak ilkelerini konu alan çalışmalar bulunmakla birlikte Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla insanlara gönderdiği vahyinin muhataplarının ortak yönlerine işaret ettiğine, peygamberleri özelinde buna yer verdiğine ilişkin kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu sebeple İslâmî ilimler alanında bir eksikliği giderme amacı taşıyan bu araştırmada vahyin muhatabına hitabında yer verdiği ortak hususlar Kur'an'da sunulduğu şekliyle ele alınmıştır. Bunlar; muhatapların sahip olduğu nitelikler, dil, kültür ve adetler, tarihi belleklerinde yer bulan olaylar ve toplumsal sorunlar olarak sıralanabilir. Aynı zamanda kıyamete kadar bütün insanlara hitap eden Kur'an'ın, nazil olduğu dönem ve coğrafyadaki durumu dikkate aldığı beyanları da gündeme getirilmiştir. Böylece vahyin muhataplarıyla kurduğu iletişimde yer verdiği ortak yönlerle birlikte vahyin ilk muhatabı peygamberle diğer insanların kesişen nitelikleri ve ortak sorunları beyan edilmiştir. Kur'an-ı Kerim ve tefsir kaynakları başta olmak üzere araştırma alanımız yazılı kaynaklardan müteşekkildir. Bu sebeple çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metodu takip edilmiştir.

1. Vahyin Gönderildiği Peygamberin Muhataplarca Tanınması

Yüce Allah insanları hidayete davet etmek üzere gönderdiği peygamberlerini insanlara bildirirken aralarındaki birtakım ortak niteliklere yer verir. Bunlardan biri peygamberlerin gönderildikleri toplumların içinden seçilmeleridir. Bu konuda "Onlara, kendilerinden, 'Allah'a

⁶ bk. Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 7; Harun Öğmüş, *Câhiliyye Döneminde Araplar -Câhiliyye Şiirine Göre İslam Öncesi Arap Toplumunu ve Kur'an'ın Getirdiği Değişim-* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 11, 17.

⁷ bk. Salih Karacabey, "Ülül'Azam Peygamberler ve Ortak Yönleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 297-313; İsmail L. Çakan, "Peygamberlerin Bazı Nitelikleri ve Hz. Peygamberin Ümmeti Üzerindeki Hakları (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed* (Konya: Fecr Yayınevi, 2007), 17-36; Mahmut Öztürk, "Peygamberlerin Tebliğ Sürecinde Bazı Ortak Noktalar", *Harran İlahiyat Dergisi* 46 (2021), 134-159.

⁸ bk. Zeynep Nermin Aksakal, *Kutsal Kitaplarda Şeriat* (Ankara: Gece Akademi, 2019).

⁹ bk. Ali Osman Ateş, "İlahi Dinlerin Ortak Değerleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2002), 15-25; Halil İbrahim Bulut, "Semavi Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Bahar 2015), 65-81.

¹⁰ bk. Şanver, "Ortak Değerler'in Yeri ve Rolü".

kulluk edin, sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur, hâlâ O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?' diye öğüt veren bir peygamber gönderdik."¹¹ ayetinde yer alan "minhüm" ifadesi peygamberlerin toplum tarafından bilinen ve toplumun içinden kimseler olduğu hakikatini ortaya koymaktadır.

Hız. Sâlih'in Semûd kavmine gönderildiğini haber veren ayette "kardeşleri" ifadesi kullanılmaktadır: "Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki: 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur...'"¹² Ayrıca Hız. Hûd¹³ ve Hız. Şuayb'ın kavmine elçi olarak vazifelendirildiğini beyan eden ayetlerde de "kardeşleri" lafzı yer almaktadır.¹⁴

Kardeşlik genel olarak üç açıdan değerlendirilebilir: Din kardeşliği, cins/tür kardeşliği ve nesep kardeşliği. Peygamberlerin kavimleriyle olan kardeşliğinin din kardeşliği olmadığı açıktır. Dolayısıyla kardeşlikle cins/tür ya da nesep kardeşliği kastedilir.¹⁵ "Kardeşleri" ifadesi ile sözü edilen peygamberin onların arasında büyüdüğü ve böylece kendisini iyi tanıdıkları hatırlatılır.

Ayetlerde peygamberin toplum tarafından bilinmekle birlikte değer verilen ve öne çıkan kimseler olduğu da ifade edilir. Örneğin Hız. Sâlih'in toplum tarafından bilinen ve aynı zamanda ümit beslenen bir kimse olduğu belirtilmektedir: "Dediler ki: 'Ey Sâlih! Sen bundan önce aramızda kendinden iyi şeyler beklenen biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın din konusunda şüphelerimiz var!'"¹⁶

Hız. Sâlih'in nübüvvet iddiasında bulunmadan önce efendi olması beklenen ve kendisine ümit bağlanan bir kimse olduğu belirtilir.¹⁷ Kavmi ondan faydalanmayı ummakta ve işlerinde onunla istişare etmektedir.¹⁸ Râzi'ye (ö. 606/1210) göre ondan ümit beslemelerini iki açıdan değerlendirmek mümkündür:

1. Akıllı ve güçlü bir kimse olmasından dolayı onun dinlerine ve görüşlerine yardım edeceğini, kendilerini destekleyeceğini düşünmeleri.

2. Fakirlere ve zayıflara yardım etmesi nedeniyle onun kendilerinin yardımcısı ve dostu olduğunu düşünmeleridir.¹⁹ Dolayısıyla bir peygamber olarak seçilmeden evvel kavmi ilgili peygamberi tanımakta hatta kimi durumlarda onu önde gelen kimseler arasında görmektedir.

Hız. Sâlih örneğinde açıklandığı üzere peygamberlik iddiasında bulunmadan ve insanları Allah'a davet etmeden önce peygamberin akıllı, düşünme becerisi ve konumu sebebiyle ümit beslenen²⁰ ve görüşlerinden istifade edilen, liderliğiyle kendilerine fayda sağlayacak bir kimse

¹¹ el-Mü'minûn 23/32.

¹² Hûd 11/61; ayrıca bk. el-A'râf 7/73; Hûd 11/50; en-Neml 27/45.

¹³ el-A'râf 7/85.

¹⁴ el-A'râf 7/85; Hûd 11/84; el-Ankebût 29/36.

¹⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 6/148; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl fi Tefsîri'l-Şur'ân*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 2/454.

¹⁶ Hûd 11/62.

¹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Şur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Müessesetü'r- Risâle, 2000), 15/369; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Şa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Şur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 5/176; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/454.

¹⁸ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 2/407.

¹⁹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gâyb=et-Tefsîrü'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 18/368.

²⁰ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-hakîm* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990), 12/102.

olması umulan kimse olduğu belirtilmektedir.²¹ Hz. Sâlih'in kavmi bu ifadeleri kınama ve ayıplama anlamıyla kullansa da²² ilgili ayette bir peygamberin toplum içindeki saygın ve değerli konumuna işaret edilmektedir.

Kur'an'da son peygamber Hz. Muhammed de diğer peygamberler gibi muhatapları tarafından tanınan ve bilinen bir kimse olarak sunulur: "Arkadaşınız (Muhammed) asla deli değildir."²³ Allah Resulü'nü delilikle itham eden²⁴ ve onun büyük bir tehlikeyi göze aldığını söyleyenlere²⁵ karşı Kur'an, Hz. Peygamber'in²⁶ konuşmasının, eylemlerinin mecnunun konuşması ve eylemi gibi olmadığını beyan eder.²⁷ Bu beyanında Hz. Peygamber'in onların "arkadaşları" olduğu hakikatine yer verir.

Ayetteki "arkadaşınız" ifadesi muhatap toplumu da işin içine dahil etmektedir. Bu lafız, onların bilmedikleri bir kimseden bahsedilmediğini, gayet iyi tanıdıkları bir kimseden sözü edildiğini beyan eder. Onlar Hz. Peygamber'in akıllı bir kimse olduğunu ve ahlaki meziyetleriyle örnek gösterilen bir üstünlüğe sahip olduğunu bilmektedir. Buna rağmen ona mecnun demeleri,²⁸ içinde buldukları açmazı da göstermektedir. Zira akıllı başında bir kimseye delilik isnat edilemez.²⁹ Muhatapların yakından tanıdıkları ve mecnun olmadığını bildikleri bir kimse hakkında bu iddiada bulunmaları, onların bühtanı/iftirası ve kötü davranışları ile ilgilidir. Bu ifadeler, Hz. Peygamber'in doğruluğunu ispat etmektedir.³⁰

Yûnus 10/16. ayette Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesinde kavmiyle beraber olduğu sürece işaret edilir: "De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım, Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?" Peygamber olarak görevlendirilmeden ve ilahi hakikatleri kendilerine bildirmeden evvel aralarında kaldığı kırk yıl boyunca³¹ herhangi bir şekilde yalan söylemediği ve peygamberlik sonrasında olduğu gibi bir hakikate onları davet etmediği³² hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in dürüstlüğü ve emanete karşı hassasiyeti bilinmektedir. Aynı zamanda onun herhangi bir şey okuyup yazdığı da görülmemiştir. Buna rağmen şimdi böyle bir mucizeyle gelmekte,³³ ahlaki hassasiyetleri ve öncekilerin sırlarını içeren harikulade bir kelamla onlara

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-ğadîr* (Dimeşk, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Kelimi't-Taybe, 1414), 2/576.

²² Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 12/109.

²³ et-Tekvîr 81/22; ayrıca bk. el-A'râf 7/184; Sebe' 34/46.

²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 10/436; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Ğurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Ğur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim e'ş-Şafeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964), 19/240.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 10/436.

²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/259; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Ğur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 5/292.

²⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî Nehhâs, *Me'âni'l-Ğur'ânî'l-Kerîm*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Merkezü İhyâi't-Türâsî'l-İslâmiyye, 1988), 5/102.

²⁸ İbrahim Hüseyin Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Ğur'ân* (Beyrut-Kahire: Dâru's-Şurûk, 1412), 6/3842.

²⁹ Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 9/419.

³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/158.

³¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/41; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîrü'l-Ğur'ânî'l-azîm li İbn Ebî Hâtîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 6/1935; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 2/321.

³² Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 6/21; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâî el-Endelüsî İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 3/110.

³³ Nehhâs, *Me'âni'l-Ğur'ânî'l-Kerîm*, 2/143; Ğurtubî, *el-Câmi'*, 8/321; Şevkânî, *Fethu'l-ğadîr*, 2/490.

hitap etmektedir.³⁴ Dolayısıyla gayet iyi tanıdıkları bu kimsenin³⁵ peygamberlik iddiasını kabul etmeleri gerekir. Halbuki onlar bütün bu hakikatlere rağmen bu vahyi inkâr etmektedirler. Ayette bu durum bir hayret ifadesiyle “Akletmeyecek misiniz?”³⁶ şeklinde karşılık bulur. Yani “Sizin hakkı batıldan ayıracak aklınız yok mu?”³⁷ denir.

Tevbe 9/128. ayette Hz. Peygamber'in muhatapları tarafından da bilinen niteliklerine işaret edilir: “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur. Buna rağmen yüz çevirirlerse de ki: ‘Allah bana yeter, O’ndan başka ilah yoktur, ben yalnız O’na güvenip dayanırım; O, büyük arşın sahibidir.’” Ayetteki “min enfisiküm” “sizin içinizden” lafzı Hz. Peygamber'in muhataplarınca tanınan bir kimse olduğuna işaret eden bir başka lafızdır.³⁸ Yani bu ifade ile Hz. Peygamber'in nesebini, doğumunu ve büyümesini bildikleri bir kimse olduğuna işaret edilir,³⁹ onun her türlü ayıp ve kusurdan uzak olduğu hatırlatılır.⁴⁰ Kur'an'da Hz. Peygamber'in kavmiyle münasebetinde onlara düşkün olduğu zikredilmektedir. Zira Hz. Peygamber onların azaba uğramasından korkmuştur.⁴¹ Tüm bu hususlar, Kur'an vahyinin ilk muhatabı Arapları Hz. Peygamber'e yardım konusunda teşvik etmekte ve ona hizmet etmeye çağırmaktadır.⁴²

Kur'an'ın peygamberin tanınıp bilinmesi ifadelerini ilgili peygamberin beşer olmasıyla ilişkilendirmek de mümkündür. Aslında peygamberin bir beşer olarak seçilmesi Allah'ın insanlara bir lütfudur.⁴³ Çünkü insan, kendi sınırlarını bilmektedir. Kendi kapasitesini aşan bir durumla karşılaşınca bunun benzeri getirilemeyen açık deliller olduğunu anlayabilmektedir. Aynı zamanda her cins kendi cinsiyle yaklaşır. Hz. Peygamber'in onların cinsinden gönderilmesi, aralarındaki bağı sağlamaktadır. Eğer Hz. Peygamber onların bilmediği bir nesepten gelseydi onu birtakım ayıp ve kusurlarla nitelendirebilirlerdi.⁴⁴ Peygamberi tanımakla birlikte hepsinin aynı toplumun fertleri olmaları onların peygamberlik iddiasını kabul etmeleri ve vahye iman etmeleri bakımından önemli bir delil olmaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in bütün insanlara gönderildiği hakikati de gözden kaçırılmamalıdır. Zira el-A'râf 7/158. ayette “De ki: ‘Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim....’” buyrulur kapsamlı muhatap kitleye işaret edilmektedir. Ancak öncelikle Araplar ona şahit olmakta ve onu anlamaktadır. Onlar Hz. Peygamber'i tanıyıp bilmekte ve Kur'an'ı anlayarak Müslüman olmaktadır.⁴⁵ Böylece ilk muhatap kitle dinin tebliğinde bir referans olarak kabul görmektedir.

Kur'an peygamberlerin muhatapları gibi birer beşer olduğunu beyan etmekte, onların toplumları tarafından tanınan, kabul gören hatta kimi durumlarda ümit beslenen kimseler olduğuna yer vermektedir. Bu durum vahyin elçiliğini yapan peygamberlerin gönderildikleri toplumla olan ortak yönlerinin temelini oluşturmaktadır. Sözü edilen tanınma ve bilinirlik peygamberin kabul görmesi adına önemli bir temeli oluşturmaktadır.

³⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17/225.

³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/335.

³⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17/226.

³⁷ Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-‘azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Sellâme (Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1999), 4/253.

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/584.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 4/241; Kâsımî, *Meḥâsinü't-te'vîl*, 5/534.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 5/516.

⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/325.

⁴² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16/178.

⁴³ bk. Yûnus 10/2; Fussilet 41/6.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 5/516, 517.

⁴⁵ Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-ḥakîm*, 11/71.

2. Vahyin Ortak Dili Dikkate Alması

Kur'an'da peygamberlerin muhatap oldukları kavimlerinin dilleriyle konuştukları beyan edilir.⁴⁶ Kur'an'ın evrensel bir dili ve mesajı olmakla birlikte Arapça oluşu üzerinde de durulur.⁴⁷ Kur'an'ın Arap diliyle indirilmesi ayetlerde anlayıp düşünme, idrak etme ve böylece Allah'a karşı gelmekten sakınma amacıyla birlikte zikredilir.⁴⁸ Kur'an kıyamete kadar geçerli evrensel bir kitaptır. En önemli iddiası da indirilmesinden itibaren bütün insanlara hitap etmesidir. Buna rağmen Kur'an Hz. Peygamber'le ilk muhataplarının ortak bir dile sahip olmasını önemli bir argüman olarak kullanmakta ve inkarcıların iddialarına cevap olarak bu gerçeği ortaya koymaktadır: “Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyecelerdi: ‘Ayetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arab’a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!’ De ki: ‘O, inananlar için bir rehber ve şifadır...’”⁴⁹

İletişimde ortak dilin taraflar arasındaki bağlantıyı sağlamada önemli bir unsur olduğu açıktır. Dilin sadece alfabetik unsurlardan ibaret olmadığı “yaşantı ortaklığı” yani “art-alan bilgisi”ni de bünyesinde barındırdığı bilinmektedir.⁵⁰ Bu bakımdan dilin toplumla doğrudan bir bağlantısı bulunmaktadır.⁵¹ Dolayısıyla insanlar arası iletişimin sağlanmasında dilin bilgi, deneyim ve duygu ortaklığını yansıtması bakımından önemi büyüktür.

Peygamberlerin kavimlerinin dilleriyle gönderilmesi, kendilerine indirileni, emirleri ve yasakları anlamaları açısından önemlidir. Zira ancak bu şekilde Allah'ın delilleri beyan edilir.⁵² Aynı zamanda bu dil birliği ilahi vahyin Allah'tan indirildiğine dair de bir delildir. Zira insanlar ancak kendi dillerinden bir kelamın anlamını idrak edebilir ve bunun karşısında acziyetlerini kabul eder.⁵³

Elbette Hz. Peygamber'e indirilen vahyin Arapça olması fakat Hz. Peygamber'in sadece Araplara değil kıyamete kadar bütün insanlara gönderilmiş bir peygamber olması hakikati⁵⁴ arasındaki bağlantıyı kurmak da meselenin bir başka yönünü oluşturur. Bilinmelidir ki Allah Resulü'ne indirilen vahyin bütün dillerde indirilmesi söz konusu değildir.⁵⁵ Zira aynı zamanda farklı dillerde indirilmenin bir karışıklığa sebep olacağı açıktır.⁵⁶ Diğer yandan muhataplar öncelikle Araplardır ve sözü edilen dilin tercüme vasıtasıyla diğer dillere aktarılması mümkündür.⁵⁷ Bu nedenle seçilen dil, Hz. Peygamber'in kavminin dili olarak belirlenmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla her ne kadar Hz. Peygamber bütün insanlara gönderilmiş olsa da vahiy kendi kavminin diliyle indirilmiştir. Onların vasıtasıyla bu ilahi vahiy diğer bölgelere yayılmaktadır.⁵⁹

⁴⁶ İbrâhîm 14/4.

⁴⁷ bk. er-Ra'd 13/37; en-Nahl 16/103; Tâhâ 20/113; eş-Şuarâ 26/195; ez-Zümer 39/28.

⁴⁸ bk. ez-Zümer 39/28; ez-Zuhuruf 43/3; ed-Duhân 44/58.

⁴⁹ Fussilet 41/44.

⁵⁰ Mehmet Ali Şimşek, “İletişim Unsurları Açısından Kurani Vahyin Değerlendirilmesi” 5/1 (Haziran 2001), 397; Hamza Sadan, “Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil”, *akif* 51/2 (2021), 79, 80.

⁵¹ Mustafa Öztürk, “Kur'an'ın ‘Cennet’ Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler”, *İslâmiyât IV* 1 (2001), 146.

⁵² Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 15/516; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/538; Kurtubî, *el-Câmi'*, 9/340.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 6/361; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrül-Merâgî* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaatı Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1946), 13/126.

⁵⁴ bk. el-A'râf 7/158.

⁵⁵ Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, 3/112, 113; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 5/188.

⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/313.

⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/539.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/36.

⁵⁹ Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 5/187, 188; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2087.

Kur'an'ın Arapça olarak inzal edilmesinin Arapça'nın sahip olduğu üstün özelliklerle bir ilgisi kuşkusuz bulunmaktadır.⁶⁰ Arap dilinin mesajı taşıyabilecek gelişmiş bir dil olduğu, vahyin indiği sırada ilk muhatapların özellikle dilde ileri seviyede bulunduğu ve bu yönüyle de Kur'an'ın meydan okuduğu dikkat alındığında bu dilin seçiminin önemli olduğu görülür. Diğer yandan Kur'an'ın Arapça olarak inzal edilmesinin Arap dilini geliştiren ve onun anlam yelpazesini genişleten bir yönü olduğu da unutulmamalıdır.⁶¹

Her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiğini beyan eden Yüce Allah⁶² Hz. Peygamber'e Arapça vahyedilmesi meselesinin türedi bir durum olmadığını, daha önceki peygamberler için de aynı durumun var olduğunu buyurur. Böylece Allah'ın peygamberleri için belirlemiş olduğu ortak niteliğin kavimleriyle dil birliği olduğu beyan edilir.⁶³

İletişimin en özel hali olan dini tebliğ sürecinde peygamber vasıtasıyla iletilen vahyin dili ile muhatapların dilinin ortak olması önemlidir. Muhatapların vahyi anlamaları ve düşünüp ibret almaları bakımından Yüce Allah vahiy-muhatap ilişkisinde dil birliğinin önemine yer vermektedir. Kur'an ayetleri peygamberlerin kavimlerinin diliyle gönderildiğini beyan eder. Kur'an vahyi ise ilk muhatap kitlenin dili olan Arapça ile indirilmiştir.

3. Vahyin Muhatapların Ortak Kültürünü Dikkate Alması

Her bireyin ve toplumun kendine has beğenileri ve ilgileri vardır. Nasıl ki bireyin ihtiyaçlarına ve beğenilerine uygun içeriğin sunulması mesajın hedefe doğru ulaşmasında ve bireyin olması gerektiği şekilde eğitilmesinde etkili ise⁶⁴ toplumun da diline, yaşamına ve hayat algısına yansıyan anlayışları dikkate almak o toplumla iletişimde önemli bir referans oluşturur. Bu doğrultuda Kur'an ayetlerinde ilk muhatap kitleye ait ortak kültürel öğelere yer verildiği ve bunlara dayanan benzetmelerin ilahi hakikatlerin beyanında kullanıldığı görülür.

Kur'an ayetleri farklı konuları ele alırken deveye yer verir. Zikredilen deve figürü Arap zihninde önemli bir değere sahiptir. Arapların yaşamlarında pek karşılaşmadıkları fil değil de yaşamlarının bir parçası haline gelen deve,⁶⁵ "Peki onlar devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?"⁶⁶ buyrulurak düşünce aşamasının temelinde zikredilmektedir. Allah'ın yaratıcılığına dair yeryüzünde ve gökyüzündeki birçok varlığa işaret edilirken devenin özellikle kullanılması sıradan bir seçim değildir.

Kuşkusuz yaratma gibi genel bir konuda devenin özellikle zikredilmesi, Arapların yaşamıyla ilgilidir.⁶⁷ Onlar deveyle yolculuk yapıyor ve ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Mekkelilere öncelikle etraflarında bulunan,⁶⁸ gördükleri varlıkların en meşhuru ve en çok yararlandıkları hayvanla seslenildi.⁶⁹

⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 13/187; bununla birlikte bk. M. Vehbi Dereli, "Arapça'yı Doğru Kullanmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Olan Etkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2012), 32.

⁶¹ Muhammet Vehbi Dereli, "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 73, 77.

⁶² bk. İbrâhîm 14/4.

⁶³ İbn 'Atiyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 3/323.

⁶⁴ Saadet İder - Ayşe Parlakkılıç Mucan, "Keşfi'nin Te'dîb-nâme Adlı Eserinin Eğitsel Açından İncelenmesi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 658.

⁶⁵ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, 1423), 4/679; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/34, 35.

⁶⁶ el-Gâşiye 88/17.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/388.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 10/511; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/34, 35.

⁶⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî=en-Nüket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid ibn Abdilmaksûd b. Abdirrahim (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 6/262; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/436.

Devenin Arap toplumunda katlin diyetinde, şairlerin tasvirlerinde ve teşbihlerinde, hayatlarının merkezinde ve beğenilerinin temelinde yer alan farklı bir konuma sahip olduğu görülür.⁷⁰ Yiyecek, içecek, yolculuk, iş ve daha pek çok açıdan yararlandıkları deve, onlar için farklı bir değere sahiptir. Devenin uzun süre açlığa ve susuzluğa dayanabilmesi ise Arapların zor hayat şartları adına önemli bir işleve sahiptir.⁷¹

Ahiret hayatı, Kur'an ayetlerinde vurgulanan konular arasındadır. Kıyamet gününün kesinlikle gerçekleşeceğini beyan eden ayetlerde birtakım benzetmeler yer alır. Bunlardan biri de "gebe dişi deve"dir.⁷² Kıyamet günü yaşanacak korku dolu anlar bedevi Arapların en çok sevdikleri mal üzerinden tasvir edilmektedir: "*Doğurması yaklaşmış gebe develer başıboş bırakıldığı zaman.*"⁷³ Onlar çok sevdikleri bu malı başıboş bırakmak istemezlerdi. Bundan ötürü ayet onların kesinlikle arzu etmedikleri bu durum üzerinden örneklemede bulunmaktadır.⁷⁴ Onların çok değer verdiği bu varlığın kıyamet günü ihmal edileceğine yer verilmesi,⁷⁵ kıyamet günü nasıl büyük bir afetle karşı karşıya kalacaklarını anlamaları bakımından önemlidir.⁷⁶

Ayetlerde bahsi geçen sadece deve değildir.⁷⁷ Savaş meydanlarında sonucu belirleyen ve galibiyeti sağlayan, dönemin muhatap kitlesi üzerinde etkili atlar Âdiyât Sûresi'nde yemin ifadesiyle zikredilmektedir.⁷⁸ Dönemin şiir anlayışını ele alan çalışmalar cahiliye dönemi şairlerinin deve ve at gibi binek olarak kullandıkları hayvanları şiirlerinde sıklıkla el aldıklarını aktarır.⁷⁹

Arap kültüründe önemli bir yere sahip olan hurma da ayetlerde zikredilmektedir. Meydana gelen hadiselerin aktarılması, gök cisimlerinin muhatap kitlenin muhayyilesine yaklaştırılabilmesi adına hurma ağacının benzetilen olarak kullanıldığı görülür: "*Kiyâmet gününde her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağız. Kimin amel defteri sağından verilirse, işte o kutlu insanlar sevine sevine defterlerini okurlar ve onlara hurma çekirdeğindeki ipince bir iplik kadar bile haksızlık yapılmaz.*"⁸⁰ Bununla birlikte ayetlerde Allah'ın yağmurlar yağdırdığı, ondan kaynaklar ve ırmaklar fışkırttığı, ekinleri, ağaçları, hurmalıkları, üzümleri, zeytinleri, narları ve diğer değişik meyveleri bitirdiği beyan edilmektedir.⁸¹

Kur'an'da zikredilen meyvelerin Arapların bildiği ve onların yaşadıkları yerlere yakın bölgelerde yetiştiği bilinmektedir.⁸² Üzüm ve hurma bahçelerine yer veren ayetlerde Hicazlılar için çok değerli iki besine yer verilmektedir.⁸³ Ayrıca Arapların Şam seyahatlerinde yakından tanıdıkları zeytin ve nar, her ne kadar hurma kadar Arapların hayatının merkezindeki besinler

⁷⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 4/436; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/305.

⁷¹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 6/3898.

⁷² bk. et-Tekvîr 81/4.

⁷³ et-Tekvîr 81/4; ayrıca bk. el-Mâide 5/103; el-A'râf 7/40; Yûsuf 12/65, 72; el-Hac 22/27, 36; Vâkıa 56/54, 55; el-Haşr 59/6; el-Mürselât 77/32, 33.

⁷⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/601; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 6/212; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 31/64.

⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/707; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/228.

⁷⁶ Ebu'l-Al'â Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 7/47.

⁷⁷ Kur'an'da sözü edilen hayvanlarla ilgili bk. Ali Akpınar, *Hayvanlar Âleminde Kur'ânî Mesajlar* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2021), 29-120.

⁷⁸ bk. el-Âdiyât 100/1-5; ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/14; el-Enfâl 8/60; en-Nahl 16/8; Sâd 38/31-33; el-Haşr 59/6.

⁷⁹ bk. Yakup Göçemen, "Antere b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Tasvir", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (Ocak 2016), 69-98; Ahmet Güzel, "Câhiliye Dönemi Araplarında Şiir Konuları", *Akademik Siyer Dergisi* 2 (Haziran 2020), 80-104.

⁸⁰ el-İsrâ 17/71; ayrıca bk. Yâsîn 36/39; el-Kamer 54/20.

⁸¹ bk. el-En'âm 6/99, 141; en-Nahl 16/10, 11; el-Mü'minûn 23/18, 19; Yâsîn 36/33, 34; er-Rahmân 55/68; Vâkıa 56/28, 29.

⁸² Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/48; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/60; Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, 2/165.

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 3/306.

olmasa da eşsiz birer meyve ve şifa olmaları⁸⁴ ile yaratılışlarındaki harikulade yapı sebebiyle muhatapların Allah'ın yüce kudreti hakkında düşünmeye davet edildiği bu ayetlerde özellikle zikredilmektedirler.⁸⁵

Yeryüzünde yaratılan ve insanların faydalandığı hayvanlardan ve yiyecek-içeceklerden bahseden ayetlerde genel manada Allah'ın insanlar üzerindeki nimetleri hatırlatılmaktadır. Özellikle hayvanlar içerisinde evcil olanları, eti yenenleri ve kurban kesilebilenleri beyan eden ifadeler tüm insanlığı ilgilendiren hayvanlar konusuyla ilgili genel ifadeler olarak dikkat çeker.⁸⁶ Aynı şekilde yağmurların yağması, ekinlerin suyu toplaması ve faydalı ürünlerin yetişmesi Kur'an'da ortak insan beğenisi olarak zikredilir. Ancak özellikle zikredilen bazı hayvanlar ve bitkiler ise muhatap kitlenin beğeni ve ilgilerinin dikkate alındığını gösterir.⁸⁷

Muhatapların beğeni ve ilgilerinin cenneti tasvir eden ayetler özelinde gündeme geldiği görülür. Yüce Allah iman eden ve salih amel sahibi kimseleri ahirette mükafatlandıracağını beyan eder. Mükafatlar zikredilirken bunların ortak insan beğenisine hitap ettiği görülür. Bununla birlikte vadedilen nimetlerde serin bahçelerin, rahat döşeklerin ve sayısız hizmetçilerin müjdelendiği ayetler Arapların beğeni ve ilgilerini akla getirmektedir. Onların huzur buldukları ve sevindikleri mekanların⁸⁸ cenneti tasvir eden ayetlerde özellikle zikredildiği görülür.⁸⁹

Kur'an'ın çağları aşan hitabı ahiretteki nimetleri beyan eden ayetler için de geçerlidir.⁹⁰ Ancak nüzul döneminde yaşayan muhatapların zevk ve beğenilerine vurgu yapan Kur'an'ın, cennet tasvirlerini anlamayı kolaylaştırdığı da açıktır. Gerek mekânın gerekse verilen nimetlerin ve kişilerin tasvirinde vahyin muhatapla iletişimde ilk muhatap toplumun kültürel değerleri, beğeni ve ilgisinin dikkate alındığı yadsınamaz bir gerçektir.

4. Vahyin Tarihi Tecrübeyi Hatırlatması

Kur'an, vahyin muhatabı olan insanlara hidayet yollarını gösterirken onların da bildiği ve kabul ettiği hakikatleri referans vermektedir. Bu hakikatler toplumun ortak tarihi geçmişine ait bir durum olabildiği gibi daha önceki nesillere ait olup toplum hafızasında yer edinmiş olaylar da olabilir. Allah Teala Kur'an'da bu olaylara ya da durumlara yer vererek toplumun tarihi tecrübesine işaret eder.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah, tarihi örneklerde bazen muhatapların hiç bilmediği bir konudan bahsedebilir, bu durumda genel olarak insanlara yeryüzünde dolaşıp öncekilerin akıbetini öğrenmelerini ve bundan öğüt almalarını emreder.⁹¹ Bununla birlikte eğer toplum hafızasında var olan bir olay ya da kişiye atıf varsa muhakkak buna işaret eden lafız öncelenir. *"Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek mutlaka ora halkını, Allah'a yönelip yalvarsın yakarsınlar diye dert ve sıkıntıya uğratmışızdır. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve 'Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı.' dediler. (İnkârda ısrar edince) biz de onları, kendileri farkında olmadan ansızın yakaladık."*⁹² ayetinde her toplumun daha önceki nesillerle alakalı hafızasına işaret edilir.

⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/171.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/402.

⁸⁶ bk. el-Mâide 5/1-3; el-En'âm 6/142; el-Mü'minûn 23/21; el-Mü'min 40/79.

⁸⁷ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 1/26-32.

⁸⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/302; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/418; Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/11.

⁸⁹ bk. Öztürk, "Kur'an'ın 'Cennet' Betimlemeleri".

⁹⁰ bk. es-Secde 32/17; ez-Zuhruf 43/71.

⁹¹ bk. Âl-i İmrân 3/137.

⁹² A'râf 7/94, 95.

Kur'an'da aktarıldığına göre Hz. Sâlih'in kavmine karşı kullandığı ifadelerde Hz. Nûh'un daha önce helak edilen Âd kavmine işaret ettiği görülür. *"Düşünün ki Allah Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler kuruyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın."*⁹³ ifadelerinde toplum hafızasına yer verilmekte ve daha önceki bir kavmin helaki hatırlatılarak muhatap toplum uyarılmaktadır.

Âd ve Semûd kavimlerinin, İrem'in, Firavun'un helakinden bahseden ayetlerde de toplumun daha önce konuyla ilgili bilgisine atıf yapılır.⁹⁴ Bazı ayetlerde ise bu hatırlatmada *"Görmedin mi?"* ifadesi kullanılır: *"Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e; vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd'a; Kazıklı Firavun'a?"*⁹⁵

Soru ifadesiyle önceki kavimlere ve kişilere yer veren ayetler Kur'an'ın ilk muhataplarının bu kavimler hakkında bilgi sahibi olduğunu gösterir.⁹⁶ Bu bilgiler bazı eksik ve yanlışlarla dolu olsa da neticede toplumsal bellekte helak olan kavimlerle ilgili bir bilgi bulunmaktadır.⁹⁷ Bu konudaki bir izaha göre soru ifadesi muhatapın dikkatini çekme ve onlara hakikati gösterme bakımından da önemlidir. Onların bildikleri bir husus, soru metoduyla onlara hatırlatılmaktadır.⁹⁸

Âd ve Semûd Arap coğrafyası içinde yaşamış meşhur toplumlardı. Kur'an'ın ilk muhatapları, Firavun'la ilgili bilgileri ise Ehl-i Kitab aracılığıyla elde etmişlerdi. Bu kişi ve toplumlardan gelen haberler dönemin insanları arasında o kadar yaygındı ki onları bizzat görmeseler de insanlar onları bilmekteydi. Dolayısıyla Kur'an, toplumun daha önce helak olanlarla ilgili genel malumatını bir referans olarak zikretmektedir.⁹⁹ Böylelikle muhatapların bildiği bir hakikat ve tarihi bellekte var olan bir durum muhataplara öğüt vermek ve onları uyarmak üzere kullanılmaktadır.

Müslümanların henüz yeterince güçlenmediği, müşriklerin eziyetlerine katlanmak zorunda olduğu dönemi hatırlatan ifadeler de ayetlerde yer alır: *"Bulduğunuz yerde önemsenmeyecek kadar az olduğunuz, insanların sizi kapıp götürmelerinden korkar halde bulduğunuz zamanı hatırlayın. O durumda Allah size sığınacak yer verdi, yardımıyla sizi destekledi, size güzel rızıklar ihsan etti; umulur ki şükredersiniz!"*¹⁰⁰ Daha önce yaşanan hadiseler yer verilerek Müslümanların Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetleri idrak etmeleri istenmektedir.

Kur'an ilk muhatap toplumun tarihi tecrübesine işaret ederek onları hidayete davet etmektedir. Bu bağlamda Kâbe'nin öne çıktığı görülür. Hz. Peygamber'in peygamberlikle vazifelendirildiği toplumun Kâbe'ye değer verdiği, Kâbe'nin Mekke ve çevresinde yaşayanların hayatlarının merkezini oluşturduğu bilinmektedir. Kâbe onlar için sadece bir ibadet yeri değil,

⁹³ A'râf 7/74; ayrıca bk. A'râf 7/69.

⁹⁴ bk. Tevbe 9/70; Hûd 11/89; İbrâhîm 14/9; el-Hac 22/42-48; el-Burûc 85/17, 18.

⁹⁵ el-Fecr 89/6-10.

⁹⁶ Sümeyye Saygın, "Kur'an'da Bahsi Geçen İrem'in Mahiyeti Üzerine Klasik ve Modern Tefsir Kaynakları Etrafında Bir İnceleme", *Orta Doğu'da Din ve Medeniyet* (Konya: NEÜ Yayınları, 2022), 357

⁹⁷ Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 30/107; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 5/618, 619.

⁹⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3903.

⁹⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/152; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/298; 20/44.

¹⁰⁰ el-Enfâl 8/26.

siyasi ve iktisadi hayatlarını üzerine bina ettikleri önemli bir temeldi. Bu açıdan onların Kâbe'ye olan saygısı ve ona verdikleri değeri farklı açılardan değerlendirmek mümkündür.¹⁰¹

Kâbe'yi yıkmak için tertip edilen ordunun Allah'ın azabına uğrayarak helak olması Kâbe'nin değerini tescil konusunda önemli bir hadiseydi. Fil Vakası, Arapların tarihinde dönüm noktası kabul ettikleri bir zaman dilimidir.¹⁰² Bu olay, şöhreti sebebiyle, insanların yazışmalarında ve borç kayıtlarında bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. Allah Resulü bu olayın meydana geldiği yıl dünyaya gelmiştir.¹⁰³ Muhatapların hafızalarındaki bu taze olaya işaret eden Kur'an ayetleri¹⁰⁴ bu helakin kendileri için bir nimet olduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü Kâbe'yi yıkmaya gelen ordu sadece Kâbe'yi değil Mekkelileri de hedef almaktadır. Onları öldürmek ve mallarını yağmalamak istemektedir.¹⁰⁵ Fillerden oluşan bu ordunun helak edilmesi Allah'ın yüce kudretinin bir göstergesidir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber bu olay meydana geldikten sonra dünyaya gelmesine rağmen olayı bizzat görmüş gibi "Görmedin mi?" hitabına muhatap olmaktadır. Bu durum sözü edilen olayın sağlam kanallar vasıtasıyla kendisine ulaştığını ve toplumsal hafızayı gündeme getirir. Kendisi görmemiş olsa bile toplumun bir ferdi olan Hz. Peygamber, toplumsal hafıza ile olaya hakimdir.¹⁰⁷ Soru ifadesi ile hatırlatma, bu olayın gerçekleştiğine dair bir hakikati ve toplum içinde olayın şöhretini beyan etmektedir.¹⁰⁸

Kur'an'ın ilk muhatapları için Fil Vakası, bölgedeki nüfuzlarının güçlenmesi bakımından önemli bir avantaj olsa da aslında Mekke ve çevresinde bulunanlar Kâbe'den kaynaklı bir imtiyaza tarih boyunca sahip olmuşlardır.¹⁰⁹ Araplar ticaret yolları vasıtasıyla bölgedeki farklı coğrafyalarla irtibat sağlamakta, çok uzak bölgelerdeki toplumlarla ticari ilişkiler kurabilmekteydi. Bu anlamda ticaret, İslam öncesi Arap toplumunun bölgedeki nüfuzu açısından büyük bir öneme sahipti.¹¹⁰

Kureys Sûresi'nde Mekkelilerin sahip olduğu imkanlara yer verilerek onların Kâbe sebebiyle elde ettikleri ayrıcalıklara işaret edilir. Tarım ya da hayvancılık imkanlarının sınırlı olduğu bir coğrafyada yaşayan bu insanlar için ticaret önemli bir gelir kaynağıdır.¹¹¹ Harem ehli olmaları nedeniyle baskınların ve yağmaların hâkim olduğu cahiliye döneminde korunmuşlardır. Düşmanların onlara saldırması engellenmiştir. Böylece kışın Şam'a, yazın Yemen'e ticari seferler düzenleyebilmişlerdir.¹¹² Öldürülmekten ya da esir edilmekten korkulan bir dönemde Kureys emniyet içinde yolculuklarını yapabilmıştır.¹¹³ İnsanlar onlara "Allah'ın evinin sakini, ehli!" diyerek saygı göstermiştir.¹¹⁴

Kur'an'ın ilk muhatapları Mekkelilere ihsan edilen nimetler bir başka ayette şöyle hatırlatılır: "Seninle beraber doğru yolu izlersek yurdumuzdan sökülüp atılırız." diyorlar. Peki biz

¹⁰¹ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 112, 113; Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 54, 173, 174.

¹⁰² Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî*, 30/242; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/3979.

¹⁰³ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el-Ezrakî, *Ah̄bâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Duheys (Mektebetü'l-Esedî, 2003), 234, 235.

¹⁰⁴ bk. el-Fîl 105/1-5.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, 10/617, 618.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/289, 290.

¹⁰⁷ el-Imâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 9/200; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/605.

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/544, 545.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/296; Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/200.

¹¹⁰ Emîn, *Fecrû'l-İslâm*, 13; Corcî Zeydân, *el-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Mektebetü'l-Ehliyye, 1993), 163-166.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/295.

¹¹² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/860-863; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/297.

¹¹³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, 10/621; İbn 'Atiyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 5/526.

¹¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/200; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/608.

onları dokunulmaz, güvenli, katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin içinde toplandığı bir yere yerleştirmedik mi? Fakat çoğu bunun şuurunda değildir.”¹¹⁵ Yüce Allah Hz. İbrahim’in duasının¹¹⁶ karşılığı olarak onları Kâbe’nin etrafında korunaklı bir bölgeye yerleştirmiş ve cahiliyenin güvensizliğine rağmen onları Kâbe’nin bereketiyle saygın bir konuma yükseltmiştir. Bu hatırlatma Hz. Peygamber’e iman etmeleri halinde elde ettikleri imkanların kendilerinden alınacağını düşünen muhataplara korkmamaları gerektiği yönünde bir uyarı anlamı taşımaktadır.¹¹⁷

Kur’an ayetleri muhatap toplumun önceki nesillerle ilgili sahip olduğu tarihi bilgilere işaret etmekle birlikte muhatapların kendi tarihi tecrübelerine de yer vermektedir. Ortak tarihi tecrübenin zikredilmesi vahiy ile muhatap arasındaki ilişkinin sağlanması bakımından önemlidir.

5. Vahyin Toplumsal Sorunlara Yer Vermesi

İslam dininin tebliğcileri olan elçiler insanların ortak sorunlarına çözüm sunan öğretileri beyan etmektedir. Peygamberler farklılık gösterse de hepsinin değişmez ilahi hakikatleri beyan ettiği bilinir. Bu bağlamda Kur’an’da insanlığın ortak problemlerine yer verilmektedir.

Kuşkusuz peygamberlerin üzerinde durduğu temel problem insanların yanlış inançlarıdır. Tevhide davet eden bu elçiler, tevhide aykırı olan bütün anlayışlarla mücadele etmektedir.¹¹⁸ Dolayısıyla Hz. Nûh,¹¹⁹ Hz. Hûd,¹²⁰ Hz. Sâlih,¹²¹ Hz. Şuayb,¹²² Hz. İbrâhîm,¹²³ Hz. İsmâ¹²⁴ ve diğer peygamberler insanları tevhide davet etmiştir. Hz. Muhammed’in de müşriklerle mücadelesinde tevhidin merkezi bir konu olduğu bilinmektedir.¹²⁵ Tevhid merkezli itikadi ilkelerin Kur’an’ın farklı ayetlerinde beyan edildiği görülür. Bu bakımdan değişmez inanç ilkeleri insanların öncelikle itikadi alandaki sorunlarına ve çıkmazlarına cevap olacak şekilde zikredilir.¹²⁶

Kur’an’da aktarılan kıssalarda, önceki peygamberler ve onların kavimleriyle mücadelelerine bakıldığında itikadi problemlerle birlikte birtakım ahlaki zafiyetlerin de bulunduğu görülür. Allah bunları bertaraf etme adına yardımlaşmayı, öfkeyi yenmeyi,¹²⁷ kötülüğe mâni olmayı,¹²⁸ insanlara karşı affedici olmayı,¹²⁹ yürüyüşte ve konuşmada mutedil olmayı,¹³⁰ haddi aşmamayı¹³¹ ve kendini üstün görüp büyüklenmemeyi¹³² emretmektedir. Belirtilen ilkeler farklı toplumların kabul ettiği ortak ahlaki ilkelerdir. Hedeflenen ise bu ilkelerin hassasiyetle yerine getirilmesidir.

¹¹⁵ el-Kasas 28/57.

¹¹⁶ bk. el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/37.

¹¹⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* (Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 6/452, 453; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/237.

¹¹⁸ en-Nahl 16/36; ayrıca bk. el-Enbiyâ 21/25.

¹¹⁹ bk. el-A’râf 7/59.

¹²⁰ bk. el-A’râf 7/65.

¹²¹ bk. el-A’râf 7/73.

¹²² bk. el-A’râf 7/85.

¹²³ bk. el-Ankebût 29/16, 17.

¹²⁴ bk. el-Mâide 5/72, 116, 117.

¹²⁵ bk. el-İhlâs 112/1-4.

¹²⁶ bk. el-Bakara 2/4; Âl-i İmrân 3/9; en-Nisâ 4/38, 39; en-Nahl 16/22; el-Meâric 70/26.

¹²⁷ bk. Âl-i İmrân 3/134.

¹²⁸ bk. el-Mâide 5/79.

¹²⁹ bk. en-Nûr 24/22.

¹³⁰ bk. Lokmân 31/19.

¹³¹ bk. el-Alak 96/6.

¹³² bk. el-Alak 96/7.

Bütün peygamberlerin itikadi ya da ahlaki konularda olduğu gibi tarihi aşan ortak hakikatlere işaret ettiği görülür. Bununla birlikte her peygamber, bir ferdi olduğu toplumun hususi sorunlarını da gündeme getirmekten geri durmaz.¹³³ Bu bağlamda kavmindeki gayri ahlaki yönelişlerle mücadele eden Hz. Lût'u zikretmek mümkündür. Kavmini uyarırken onların durumlarını "Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği mi işliyorsunuz!"¹³⁴ şeklinde beyan etmektedir. Onlara yaptıklarının bir hayasızlık olduğunu beyan ederek toplumunun sorununa dikkat çekmektedir.

Medyen'e peygamber olarak görevlendirilen Hz. Şuayb, kavminin inkârcılığının yanında ölçü ve tartıda haksızlık yapmalarına karşı da mücadele etmiştir.¹³⁵ Tefsir kaynaklarında onların tüccar bir kavim olmaları nedeniyle ölçü ve tartıda haktan ayrılmaları büyük bir sorun olarak beyan edilmektedir. Onlara gönderilen peygamberin söyleminde de bu problem öne çıkmakta,¹³⁶ adaletli olmaları yönündeki uyarılar öncelikle zikredilmektedir.¹³⁷

Şüphesiz bütün peygamberler kavimlerindeki yanlışları düzeltme ve onları doğruya davet etme misyonuna sahiptir. Hz. Şuayb'ın kavmine yönelik Kur'an'da nakledilen ifadelerinde ölçü ve tartı meselesine öncelik vermesi, kavminin içinde bulunduğu kötülüğün başında bu durumun yer almasıyla ilgilidir. Hz. Şuayb onları bu yanlıştan menetmekle işe başlamaktadır.¹³⁸ Bununla birlikte bu davranış modelinin onlarla sınırlandırılmayacağı da açıktır. Bu bağlamda Kur'an'da ölçü ve tartıda adaletli olmak ve haktan ayrılmamak genel bir ilke olarak beyan edilmektedir.¹³⁹

Döneminin toplumsal sorunlarını ele alan bir diğer peygamber Hz. Mûsâ'dır. Firavun hanedanının yeryüzünde baskı ve zulümle hüküm sürdüğü bir dönemde peygamber olarak görevlendirilen Hz. Mûsâ'nın öncelikle bu zalim yönetimle mücadele ettiği görülür. Nihayetinde İsrailoğullarını içinde buldukları zulümden kurtaran da Yüce Allah olmuştur. Hz. Mûsâ'nın azgınlaşan Firavun'a gönderildiğine dair beyanlarına ve onun Firavun'la diyaloguna yer veren Kur'an ayetlerinde bu zulmün önemli bir problem olarak ortada durduğu anlaşılır.¹⁴⁰ "Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de (İsrâiloğulları) için bereketlerle doldurduğumuz ülkenin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık rabbinin İsrâiloğulları'na verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapıp yükselttikleri binaları yerle bir ettik."¹⁴¹ ayetinde beyan edildiği üzere toplumsal adaletsizlik ve zulmün hâkim olduğu bir düzenden kurtulma amacı öne çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in kendinden önceki diğer peygamberler gibi muhataplarını tevhide, salih amele ve temel ahlaki meziyetlere davet ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte peygamberliği süresince döneminin ve içinde yaşadığı coğrafyanın önemli meselelerini de ıslah etmeye çalışmıştır.¹⁴² Kuşkusuz cahiliye toplumu içinde kimi meseleler vardı ki toplumu oluşturan bireyler adına önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Kur'an bu meselelere işaret ederken bireylerin durumlarını da betimleyerek içinde buldukları vaziyeti ortaya koymakta ve onlara çözüm sunmaktadır.

¹³³ bk. Zeki Tan, "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği (I)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 150.

¹³⁴ el-A'râf 7/80.

¹³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 4/496; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/127; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/214.

¹³⁶ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*, 8/469.

¹³⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 3/1317.

¹³⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 14/313.

¹³⁹ bk. el-Mutaffîfîn 83/1-6.

¹⁴⁰ bk. el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/103, 127; Yûnus 10/89, 90; İbrâhîm 14/6; el-İsrâ 17/103; Tâhâ 20/24.

¹⁴¹ el-A'râf 7/137.

¹⁴² Tan, "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetleri", 151.

İnsanların güç ve kuvvetine göre değer bulduğu, zayıf ve güçsüz olanların aşağılandığı bir toplumda en büyük problem, bireylerin haklarının korunmasıdır. Hak mağduriyetinden en çok etkilenen grupların başında ise kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiği Arap toplumunda erkeklerin kadından daha üstün ve değerli görüldüğü bir anlayış hakimdir.¹⁴³ Bu bağlamda cahiliye döneminin zulme uğrayan en önemli grubundan biri de kız çocukları olmuştur. "Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir."¹⁴⁴ ayetinde vakiya işaret edildiği gibi yüzü kapkara kesilen baba temsiliyle ikileme kalmış bir insan tasvir edilmektedir. Bir taraftan toplumun baskısıyla kendini çocuğunu öldürmek zorunda hisseden diğer yandan da fitri bir eğilimle bundan kaçınan bir insan vardır.¹⁴⁵ et-Tekvîr 81/8, 9. ayetlerde işaret edildiği üzere kız çocukları diri diri toprağa gömülmekteydi. Kaynaklarda bazı kadınların henüz doğum gerçekleşmeden evvel çölde uzak bir yere gittiği aktarılır. Burada bir çukur kazıp beklemekte yahut bir kuyunun başında durmaktadır. Doğan bebek eğer kızsaa onu çukura atmakta erkek ise sevinerek ailesinin yanına dönmektedir.¹⁴⁶ Onların kız çocuklarına neden bu şekilde davrandıkları farklı açılardan değerlendirilebilir.¹⁴⁷ Ancak sebep ne olursa olsun Kur'an'da bu sebepler geçersiz kabul edilmekte ve evladın Allah'ın bir nimeti olduğu gerçeği beyan edilmektedir.¹⁴⁸

Cahiliye toplumunda zulme uğrayan gruplardan biri de yetimlerdi. Kaynaklarda insanların yetimlerin mallarını haksızca gasp ettiği ve bu durumun da bir eziyete dönüştüğü belirtilir.¹⁴⁹ Ayetler yetimleri korumayı ve erişkin oluncaya kadar mallarına sahip çıkmayı emretmektedir.¹⁵⁰ Toplumsal bir problemin Kur'an ayetlerindeki izdüşümleri nüzul ortamının önemini ortaya koymaktadır.

Sosyal adaletsizliğin hâkim olduğu ve güçsüzlerin haklarının gasp edildiği bir toplumda hakların sahiplerine verilmesi büyük önem arz eder. Cahiliyede miras taksiminin olmadığı, küçük çocukların ve kadınların mirasta pay sahibi olmadığı bilinmektedir.¹⁵¹ Mirasla ilgili bu durum toplumda huzursuzluk meydana getirmekteydi. İnsanlar mağduriyetlerini şikâyet ediyor ve çözüm arayışına girişiyordu.¹⁵² Miras ayetiyle birlikte küçük olsun büyük olsun evladın mirastan pay aldığı, kadının payının da açıkça zikredildiği görülür. Kur'an mirasla ilgili emirlerinde hak sahiplerinin değişen durumlarına göre farklı oranlarda taksimatta bulunmaktadır.¹⁵³ Böylece adalet ve maslahat gereği bir taksim beyan edilir.¹⁵⁴

Cahiliye toplumunda problem yaşanan alanlardan biri de aileydi. Evlilik, boşanma, kadın ve erkeğin aile içindeki konumu toplum içinde sıkıntılara sebep olmaktadır. Aynı zamanda insanların evlatlık sebebiyle geliştirdikleri yeni ilişkiler, aile yapısında ciddi problemlere yol açmaktaydı. Araplar evlatlığın rahimden kaynaklanan bir haramlığı barındırdığını düşünüyorlar ve evlatlığın hanımını öz evladın hanımı gibi görüyorlardı. Aile ile ilgili meseleleri sağlam bir zemine oturtan Yüce Allah, toplumsal bir sorun haline gelen evlatlığın çocuktan

¹⁴³ Değerlendirmeler için bk. Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 133-137; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 147-157.

¹⁴⁴ en-Nahl 16/58; ayrıca bk. el-İsrâ 17/31.

¹⁴⁵ bk. et-Tekvîr 81/8, 9.

¹⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 10/3403; Şa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/139; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 5/216.

¹⁴⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 31/66; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/471.

¹⁴⁸ bk. eş-Şûrâ 42/49.

¹⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 3/878; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/573; İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/14.

¹⁵⁰ bk. el-Bakara 2/83, 177, 215, 220; en-Nisâ 4/2, 6, 8, 10.

¹⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/31; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 3/37; Şa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 3/260.

¹⁵² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/32; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/455; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 2/225.

¹⁵³ bk. en-Nisâ 11, 12.

¹⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/480.

farklı olduğunu beyan edip, öz evlat ile evlatlığı birbirinden ayırmıştır.¹⁵⁵ Allah Teala, toplumdaki sözü edilen yanlış uygulamayı elçisi vasıtasıyla beyan etmektedir. Hz. Peygamber'in evlatlığının hanımıyla evlenmesini emrederek toplumdaki yanlış algıyı düzeltmekte, Allah Resulü'nün içinde bulunduğu sıkıntılı hali tasvir etmektedir.¹⁵⁶ Yüce Allah Hz. Peygamber örneğinde evlatlığı sulbundan gelen evlattan ayırmaktadır.¹⁵⁷ Böylece sulbundan gelen evladının hanımı kişiye haramken evlatlığın hanımının haram olmadığı beyan edilir.¹⁵⁸

Kuşkusuz toplumsal kabullerle mücadele etmek kolay değildir. Yukarıda bahsi geçen ayetin ifadesiyle Hz. Peygamber'in insanların oğlunun karısıyla evlendiğini söylemelerinden¹⁵⁹ ya da hanımını boşatıp onunla evlendiğini söylemelerinden çekindiğini göstermektedir.¹⁶⁰ Oysa Yüce Allah sadece kendinden korkup sakınma uyarısında bulunarak ilahi hükümlerin toplumsal kabullerin üstünde olduğunu beyan etmektedir. Aynı zamanda evlatlık konusunun çözüme ulaştırılması, aile kurumunun saygınlığını da güçlendirmektedir. Böylece toplumda öz evlatla karıştırılan ve birtakım kuralların geliştirildiği evlatlık tamamen kaldırılmakta, onun yerine yetimlerin korunması ve kimsesizlere yardım edilmesi ilkesi geliştirilmektedir.

Aile kurumunu ilgilendiren ve toplumda huzursuzluğa sebep olan bir başka mesele boşanmaydı. Cahiliyede talak sayısının bir sınırı yoktu. Ancak iddet bilinmekteydi. İslam'ın ilk dönemlerinde de bu durum devam etti. Adam isterse karısını boşuyor, dilerse ona dönüyor ve böylece iddet uzuyordu. Kadınlar bu durumdan şikâyet etmekteydi.¹⁶¹ Bunun üzerine "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. ..." ¹⁶² ayeti nazil oldu. Nihayetinde talak sayısının üçle sınırlandırılması ile herhangi bir kayıtlı ve sayıyla sınırlandırılmayan boşama işlemi kayıt altına alınmıştır.¹⁶³ Böylece iddeti uzatarak kadının zarara uğraması ortadan kaldırılmakta, talak ve iddet bir kayda bağlanmaktadır.¹⁶⁴

Toplumsal hayatta etkili olan hususlardan biri de insanların giyim kuşamlarına yansıyan tavırlarıdır. Cahiliye toplumundaki pek çok sorunu ele alan Kur'an ayetlerinin tesettürle ilgili beyanı toplumda konuyla ilgili bir problemin olduğunu göstermektedir.¹⁶⁵ Her ne kadar toplumda başörtüsü ve örtünme belli oranda uygulanıyor olsa da bilinçli bir tesettür algısının bulunmadığı görülmektedir.¹⁶⁶ Kadınların cahiliyedeki örtünme şekillerinden bahsedilirken onların başörtüsü ile başlarını örttükleri fakat küpelerini, boyun ve gerdanlarını sıkıca bağlamadıkları belirtilir.¹⁶⁷ Kadınların güzelliğini ortaya çıkarmak ve zinetlerini göstermek amacıyla örtündükleri zikredilir.¹⁶⁸ Rivayetlerde kimi hanımların toplumdaki giyim

¹⁵⁵ Şa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 8/49; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Şur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim - Ğanîm b. Abbâs b. Ğanîm (Riyad-Suud: Dâru'l-Vatan, 1997), 4/289.

¹⁵⁶ bk. el-Ahzâb 33/37.

¹⁵⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/407.

¹⁵⁸ bk. en-Nisâ 4/23.

¹⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/391; Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Şur'ân*, 4/287; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 25/170.

¹⁶⁰ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 3/642; Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/190.

¹⁶¹ İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/306; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/442; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'ân*, 1/611.

¹⁶² el-Bakara 2/229.

¹⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/538; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkkâmü'l-Şur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru lhyâit-Türâsî'l-'Arabî, 1405), 2/74; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/304; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/442.

¹⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/273.

¹⁶⁵ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Ayşe Betül Oruç, "Bakışların Kısılması", 'Himâr' ve 'Görünen Ziyet' İfadeleri Bağlamında Tefsirlerde Tesettür Konusunun Değerlendirilmesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2016), 64-75.

¹⁶⁶ bk. Ögmüş, *Câhiliyye Döneminde Araçlar*, 198-206.

¹⁶⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/400; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/381.

¹⁶⁸ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 3/636; İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/383; Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/179.

şekillerinden rahatsızlık duyduğu ve bunu açıkça ifade ettiği görülür.¹⁶⁹ Hz. Peygamber'in de etrafındaki hanımların örtünme şekillerini düzelttiği ve onlara tesettürün nasıl olacağını beyan ettiği aktarılır.¹⁷⁰ Konuyla ilgili ayetler,¹⁷¹ toplumda takva merkezli bir tesettür algısı oluşturmakta, var olan problemi beyan ederek çözümü sunmaktadır.

Toplumunu oluşturan bireylerin birbirlerinin evlerine izinsiz girmesi ve ev içindeki mahremiyetin olmaması da cahiliye toplumundaki bir başka problem olarak dikkat çekmektedir. Müslüman toplumun fertlerine izin isteme edebinin öğretildiği hatta aynı evin sakini olan bireyler arasında dahi bu durumun gündeme getirildiği ayetler bu çerçevede önem arz eder.¹⁷²

Şüphesiz toplumdaki ahlaki zafiyetler ya da edep ilkelerinin göz ardı edilmesi, toplumu oluşturan bireylerle aktif bir ilişkiye sahip olan Hz. Peygamber'i ve onun ailesini doğrudan ilgilendirmekteydi. Nitekim Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep'le (ö. 20/641) düğününde yaşananlar üzerine nazil olan ve hicâb ayeti¹⁷³ olarak bilinen ayette¹⁷⁴ Müslümanların Hz. Peygamber'e ve diğer inananlara karşı tavırlarında sahip olmaları gereken edebe işaret edilir. İzin almadan eve girmek, yemek için davet edilmediği halde oturup yemeği beklemek, yemek sonrası ise sohbeti uzatarak insanlara rahatsızlık vermek doğru kabul edilmez.¹⁷⁵

Cahiliye döneminde bazı erdemlerin değerli görüldüğü ve bunların övgü makamında zikredildiği malumdur. Bu bağlamda cömertlik, cesaret ve dayanışma gibi hasletlerin Arap şiirlerine konu edildiği ve toplumda değer verilen nitelikler olduğu görülür.¹⁷⁶ Bununla birlikte ahlaki meziyetlerin içselleştirilmediği, takva merkezli bir davranış modelinin geliştirilemediği de bilinmektedir. Bu nedenle toplumun pek çok problemine karşı Kur'an vahyinin hassas davrandığı görülür. Dönemin ve muhatap kitlenin toplumsal sorunları vahyin gündeminde olmuş, sunulan çözümler ise dönem ve coğrafyanın sınırlarını aşarak evrensel bir yapı kazanmıştır.

Sonuç

Vahiy, temelde Allah, peygamber ve insanlar arasındaki ilahi bir iletişimdir. İletişimin etkili biçimde gerçekleşmesi ve mesajın muhatap tarafından doğru algılanabilmesi için mesajı iletenle muhatap arasında birtakım ortak unsurların mevcut olması, iletişim sırasında da bu unsurların gözetilmesi gerekmektedir. Allah'ın insanlığa mesajını iletme biçimi olan vahiyde her dönemde gerek fert olarak insanın özellikleri, kendine has yapısı gerekse her toplumun kendine ait nitelikleri, ortak yaşantısı, dili, tecrübeleri ve sorunları dikkate alınmıştır. Bu durumu Kur'an'da geçmiş peygamberlerin tebliğ süreçlerine ilişkin kesitlerde ve Kur'an'ın nazil olduğu zaman ve zemini dikkate alan muhteva ve üslubunda açıkça görmek mümkündür.

Kur'an'da Yüce Allah seçmiş olduğu elçileri insanlara haber verirken onların yaşadıkları toplumdaki diğer insanlarla ortak bazı vasıflarına işaret eder. Bu niteliklerin başında o peygamberin topluma sonradan dahil olan veya dışarıdan gelmiş bir yabancı olmadığı, bilakis toplumun içinden ve son derece iyi tanınan bir kimse oluşu gelmektedir. Kur'an peygamberlerin, muhataplarının arasında bilinen kimseler olmalarını onların aynı zamanda beşer oluşlarıyla da ilişkilendirmektedir. İnkarcılar, itirazlarına sebep olarak zaman zaman

¹⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 8/2573; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 6/44.

¹⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 7/546.

¹⁷¹ bk. en-Nûr 24/30, 31; el-Ahzâb 33/35, 59.

¹⁷² bk. en-Nûr 24/27-29; 58, 59.

¹⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/310; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 10/3148; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/418.

¹⁷⁴ el-Ahzâb 33/53.

¹⁷⁵ İbn 'Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/395; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 179, 180.

¹⁷⁶ Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamı*, 123-174.

peygamberlerin beşer olmasını zikretseler de Kur'an'da varlık birlikteliğinin, vahiy-muhatap iletişimin sağlıklı biçimde gerçekleşebilmesi için gerekli olduğunu vurgulanır. Zira her cins kendi cinsine yakınlık duyar ve cins birlikteliği muhatabı anlamayı kolaylaştırır.

Kur'an'ın vahiy-muhatap ilişkisinde vurguladığı temel bir unsur da dil birlikteliğidir. Zira dil ortaklığı anlama, düşünme ve iletişimin tarafları arasındaki bağlantıyı sağlamada gerekli en temel unsurdur. Ayrıca dil toplumun bilgi ve duygu ortaklığını, yaşantı birlikteliğini yansıtır.

Vahiy, her toplumun kendine özgü ilgi ve beğenilerini dikkate alır. Çünkü iletişimde muhatap alınan toplumun ortak kültürünü oluşturan öğeleri göz önünde bulundurmamak iletişimin gücünü ve etkisini arttıracaktır. Bu doğrultuda Kur'an vahyinde ilk muhatap Arap toplumunun kültürel unsurları, ortak ilgi ve beğenileri önemli ölçüde dikkate alınmıştır. Arap yaşantısının başat bir ögesi olan deve, savaşların belirleyicisi olan at gibi hayvanlar Kur'an'ın muhtevası ve anlatım biçimi içerisinde önemli bir yer tutmuştur. Yine cennet tasvirlerinde hurma, üzüm, nar ve zeytin gibi Arapların beğenisine hitap eden meyvelerin sıkça zikredildiği, yeşillikli, serin bahçeler gibi onlara huzur veren mekanlara işaret edildiği görülür. Elbette cennet tasvirlerinde tüm insanlığın beğenisine hitap eden unsurlar da yer almaktadır. Ancak ilk muhatapların dikkatlerini çekmek ve anlamalarını kolaylaştırmak maksadı ile ortak kültürel unsurlara ağırlıklı olarak yer verilmesi önemlidir.

Kur'an'da vahyin muhatabı insanlar doğru yola davet edilirken bazen toplumların kendi tarihi geçmişlerine ait bir durum bazen de önceki zamanlara ait olup toplumsal hafızada yer bulan birtakım olaylar referans gösterilir. Nitekim Kur'an, Arap toplumunun haklarında bilgi sahibi olduğu Âd ve Semûd kavimlerine, Firavun'a dair meselelere yer vermektedir. Dolayısıyla bu toplumların helaki, Firavun'un başına gelenler Kur'an'ın ilk muhataplarını uyarmak ve onlara öğüt vermek üzere birer araç olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Arap toplumunun kendi tarihi tecrübelerine işaret edilmiş, Kâbe'nin önemi, Fil Vakası ve yaz-kış yolculuklarından emin kılınma gibi nimetler kendilerine hatırlatılarak Allah'a ve elçisine iman etmekten korkmamaları istenmiştir. Ortak tarihi tecrübenin varlığı, vahiy-muhatap ilişkisinde yakınlığı sağlayan önemli unsurlardan biridir.

Her peygamber farklı toplumlara temelde ortak hakikatleri beyan eder. Her peygamber peygamberliği süresince inanç ve ahlak sorunlarına çözüm sunma vazifesini yerine getirir. Bunun yanında her peygamber kendi kavminin sorunlarını da gündeme getirmektedir.

Vahiy-muhatap ilişkisinde ayetler birçok ilkeye işaret eder. Şüphesiz vahyin muhatabı olan toplumun peygamber ile ortak yönlerine ve muhatapların ortak niteliklerine yapmış olduğu vurgu dikkat çekicidir. Zira Kur'an'ın kıssaları, haberler, hükümler, cennet tasvirleri ve genel anlatım üslubu içerisinde yer alan dilsel unsurları kapsayan geniş bir alanda vahyin, muhatabının ortak yönlerine dikkat çektiği görülmektedir. Tebliğin etkili bir biçimde gerçekleşmesi, muhatabın vahyi gerektiği biçimde doğru olarak anlayabilmesi ve akledip uygulayabilmesi süreçlerinde bu ortak yönlere işaret edilmesi ve bu ortaklıkların hatırd tutulmasının önemi açıktır.

Author Contribution / Yazar Katkısı: *Research design* / Çalışmanın tasarlanması: ABO (%50), SS (%50); *Literature review* / Literatür taraması: ABO (%50), SS (%50; *Data collection* / Veri toplama: ABO (%50), SS (%50); *Data analysis* / Veri analizi: ABO (%60), SS (%40); *Writing the article* / Makalenin yazımı: ABO (%60), SS (%40); *Revision the article* / Makale revizyonu: ABO (%60), SS (%40).

Funding / Finansman: *This research received no external funding.* / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: *The authors declare no conflict of interest.* / Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akpınar, Ali. *Hayvanlar Âleminde Kur'ânî Mesajlar*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2021
- Aksakal, Zeynep Nermin. *Kutsal Kitaplarda Şeriat*. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Ateş, Ali Osman. "İlahi Dinlerin Ortak Değerleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2002), 15-25.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl fi Tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Bulut, Halil İbrahim. "Semavi Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Bahar 2015), 65-81.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 4. Basım, 1982.
- Çağrı, Mustafa. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: Kuramer, 2017.
- Çakan, İsmail L. "Peygamberlerin Bazı Nitelikleri ve Hz. Peygamberin Ümmeti Üzerindeki Hakları (Sempozyum Tebliği ve Müzakereleri)". *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*. 17-36. Konya: Fecr Yayınevi, 2007.
- Çelik, Ömer. *Kur'an'ın Muhatapları*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Dereli, M. Vehbi. "Arapça'yı Doğru Kullanmanın Kur'an'ın Anlaşılmasına Olan Etkisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2012), 29-50.
- Dereli, Muhammed Vehbi. "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 65-87.
- Derzeze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Ebüs-suûd, el-İmâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *Tefsîru Ebî's-Suûd=İrşâdü'l-'aqlî's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Emîn, Ahmed. *Fecrü'l-İslâm*. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Mevsûa Ahmed Emîn el-İslâmiyye, 1969.
- Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed. *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Duheş. Mektebetü'l-Esedî, 2003.
- Göçemen, Yakup. "Antere b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Tasvir". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (Ocak 2016), 69-98.
- Güzel, Ahmet. "Câhiliye Dönemi Araplarında Şiir Konuları". *Akademik Siyer Dergisi* 2 (Haziran 2020), 80-104.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâfî el-Endelüsî. *el-Muḥarrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm li İbn Ebî Hâtim*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Sellâme. 8 Cilt. Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1999.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422.

- İder, Saadet - Parlaklıç Mucan, Ayşe. "Keşfi'nin Te'dîb-nâme Adlı Eserinin Eğitsel Açıdan İncelenmesi". *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 647-680. <https://doi.org/10.14395/hid.979812>
- Karacabey, Salih. "Ülül Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 297-313.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Kâsımî, Cemâleddin. *Me'hâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Ûrtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-a'şkâmi'l-Kur'ân=Tefsîru'l-Ûrtubî*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim e'ş-Tafeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîru'l-Mâtürîdî=Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîru'l-Mâverdî=en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid ibn Abdilmaksûd b. Abdirrahim. 6 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaatı Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l-Al'â. *Tefhimu'l-Kur'an*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî. *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 6 Cilt. Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1988.
- Oruç, Ayşe Betül. "Bakışların Kısılması', 'Hımâr' ve 'Görünen Ziyne't' İfadeleri Bağlamında Tefsirlerde Tesettür Konusunun Değerlendirilmesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2016), 63-80.
- Öğmüş, Harun. *Câhiliyye Döneminde Araplar -Câhiliyye Şiirine Göre İslam Öncesi Arap Toplumunu ve Kur'ân'ın Getirdiği Değişim-*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Öztürk, Mahmut. "Peygamberlerin Tebliğ Sürecinde Bazı Ortak Noktalar". *Harran İlahiyat Dergisi* 46 (2021), 134-159. <https://doi.org/10.30623/hij.988723>
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an'ın 'Cennet' Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler". *İslâmiyyât* IV 1 (2001), 145-162.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb=et-Tefsîrül-kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrül-Kur'âni'l-ħakîm*. 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990.
- Sadan, Hamza. "Kur'an Bağlamında Milli Kimlik ve Dil". *akif* 51/2 (2021), 78-93. <http://dx.doi.org/10.51121/akif.2021.1>
- Şa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Saygın, Sümeyye. "Kur'an'da Bahsi Geçen İrem'in Mahiyeti Üzerine Klasik ve Modern Tefsir Kaynakları Etrafında Bir İnceleme", *Orta Doğu'da Din ve Medeniyet*. Ed. Aytekin Şenzeybek, vd. 353-370. Konya: NEÜ Yayınları, 2022.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *Tefsîrül-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim - Ğanîm b. Abbâs b. Ğanîm. 6 Cilt. Riyad-Suud: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Beyrut-Kahire: Dâru's-Şurûk, 17. Basım, 1412.
- Şanver, Mehmet. "Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde 'Ortak Değerler'in Yeri ve Rolü". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 13/2 (2004), 157-168.

- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. 5 Cilt. Dimeşk, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Kelimi't-Taybe, 1414.
- Şimşek, Mehmet Ali. "İletişim Unsurları Açısından Kurani Vahyin Değerlendirilmesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2001), 393-414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Müessesetü'r- Risâle, 2000.
- Tan, Zeki. "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği (I)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 145-174.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şalebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haķâ'iki ğavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407.
- Zeydân, Corcî. *el-Arab ħable'l-İslâm*. Beyrut: Mektebetü'l-Ehliyye, 1993.